

PREPOZNAVANJE TRGOVINE LJUDIMA

zbirka tekstova

Beograd, 2008

PREPOZNAVANJE TRGOVINE LJUDIMA

zbirka tekstova

Urednice:

Aleksandra Galonja, IOM Beograd

Jovana Mihajlović, IOM Beograd

Autori:

Igor Bandović

Doc. dr Slađana Jovanović

Doc. dr Saša Mijalković

Dragana Ćuk Milankov

Lektura i korektura:

Jevrem Živanović

Tiraž:

300

Dizajn i štampa:

Kolibri BB, Beograd

Izdavač:

Međunarodna organizacija za migracije (IOM)

Držićeva 11, 11000 Beograd

Republika Srbija

Tel: 011 2404 228

Email: iombeograd@iom.int

ISBN:

Izdavanje ove publikacije omogućeno je zahvaljujući podršci Ambasade Velike Britanije u Republici Srbiji. Stavovi izneti u ovoj publikaciji su autorski i ne izražavaju nužno stav IOM-a.

SADRŽAJ

LJUDSKA PRAVA	9
1. O ljudskim pravima	9
2. Značaj ljudskih prava u policijskom postupku	11
3. Zabrana diskriminacije	13
4. Zabrana mučenja i svirepih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka i kazna	15
5. Pravo na život	16
6. Pravo na slobodu i bezbednost ličnosti	17
7. Najznačajniji dokumenti iz oblasti ljudskih prava	18
PREPOZNAVANJE TRGOVINE LJUDIMA I RAZLIKOVANJE SLIČNIH BEZBEDNOSNIH FENOMENA	19
1. Problem prepoznavanja trgovine ljudima	19
2. Vidovi i oblici trgovine ljudima	19
2.1 "Običajna" i "kriminalna" trgovina ljudima	20
2.2 Trgovina ljudima u nacionalnim okvirima i na međunarodnom nivou	22
2.3 Trgovina muškarcima, ženama i decom	23
2.4 "Dobrovoljna" i prisilna trgovina ljudima	23
2.5 Ostale klasifikacije	24
3. Razlika između trgovine ljudima i krijumčerenja ljudi	25
3.1 Šta je krijumčarenje ljudi–migranata	25
3.2 Dominantne razlike između krijumčerenja ljudi i trgovine ljudima	26
3.3 Značaj razlikovanja ovih fenomena	27
4. Razlika između trgovine ljudima i prostitucije	28
4.1 Šta je prostitucija	28
4.2 Najbitnije razlike između prostitucije i trgovine ljudima	28
4.3 Značaj razlikovanja ovih fenomena	30
5. Razlika između trgovine ljudima i drugih sličnih pojava	31

PRINCIPI I STANDARDI POSTUPANJA POLICIJSKIH SLUŽBENIKA U SUPROSTAVLJANJU TRGOVINE LJUDIMA 35

1. Suprostavlanje trgovine ljudima 35
  - 1.1 Šta je suprostavlanje trgovine ljudima 35
  - 1.2 Potreba prevazilaženja "loše bezbednosne prakse" 37
  - 1.3 Zašto su sve tri sfere suprostavlanja trgovine ljudima važne za rešavanje ovog problema 38
2. Principi i standardi postupanja policijskih službenika u u suprostavljanju trgovine ljudima 39
  - 2.1 Opšti principi suprostavlanja trgovine ljudima 39
  - 2.2 Principi prevencije trgovine ljudima 41
  - 2.3 Principi suzbijanja trgovine ljudima 42
  - 2.4 Principi zaštite, pomoći i podrške žrtvama trgovine ljudima 43
  - 2.5 Obaveze država u zaštiti, pomoći i podršci žrtvama trgovine ljudima 45
  - 2.6 Posebne obaveze države u sferi zaštite, pomoći i podrške deci žrtvama 46

IDENTIFIKACIJA I POSTUPANJE SA ŽRTVAMA TRGOVINE LJUDIMA 48

1. Operativno taktičke situacije kontakata policajaca i žrtava trgovine ljudima 48
2. Otkrivanje krivičnih dela trgovine ljudima 49
  - 2.1 Operativni rad državnih organa 50
  - 2.2 Prijavljivanje krivičnog dela 51
  - 2.3 Ostali načini otkrivanja slučajeva trgovine ljudima 53
3. Identifikacija presumptivne žrtve 54
  - 3.1 Praksa identifikacije žrtava u evropskim zemljama 54
  - 3.2 Indikatori trgovine ljudima 55
  - 3.3 Bezbednosna procena situacije i identifikacijski intervju 58
4. Utvrđivanje identiteta žrtve 60
5. Najčešći problemi identifikacije i utvrđivanja identiteta žrtava 61
6. Hitno informisanje žrtava 64
7. Odobravanje boravka u zemlji 64
8. Pravo žrtava trgovine ljudima na azil 65
9. Uloga žrtve u kriminalističkoj obradi 67
  - 9.1 Mogući problemi u vođenju kriminalističkog intervjua sa žrtvom 67
  - 9.2 Neka pravila kriminalističkog intervjuisanja žrtava 68
  - 9.3 Doprinos žrtava obezbeđivanju dokaza o izvršenom krivičnom delu 69
  - 9.4 Pridobijanje žrtve za aktivno učešće u krivičnom postupku 70

10. Posebnosti postupanja policijskih službenika prema maloletnim žrtvama.....	71
11. Najčešća praksa “nefer” tretman žrtava.....	75
12. Postupanje sa drugim licima koja se mogu dovesti u vezu sa trgovinom ljudi.....	76

OBELEŽJA KRIVIČNOG DELA TRGOVINE LJUDIMA 79

1. Trgovina ljudima, čl. 388 Krivičnog zakonika Srbije.....	79
2. Posredovanje u vršenju prostitucije, čl. 184 KZ RS.....	80
3. Nedozvoljen prelaz državne granice i krijumčarenje ljudi čl. 350 KZ RS.....	81

ZAŠTITA ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA KAO MEĐUNARODNOPRAVNI ZAHTEV 83

1. Uvod.....	83
2. O Konvenciji Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima.....	83
3. Zaštita žrtava trgovine ljudima: zahtevi Konvencije i situacija u Srbiji.....	85
4. Identifikacija žrtava.....	85
5. Pomoć žrtvama trgovine ljudima (čl. 12).....	87
6. Period za oporavak i razmišljanje (čl. 13).....	88
7. Dozvole boravka (čl. 14).....	90
8. Naknada štete (čl. 15).....	90
9. Povratak i repatrijacija.....	91
10. Zaštita žrtava svedoka i saradnika sa pravosudnim organima (čl. 28).....	92
11. Završni osvrt.....	94
12. Literatura.....	95

FORMALNI MEHANIZAM UPUĆIVANJA 97

1 Nacionalni mehanizam za koordinaciju aktivnosti i kreiranje politike borbe protiv trgovine ljudima.....	97
2. Nacionalni mehanizam za identifikaciju, pomoć i zaštitu žrtava.....	99
3. Normativni okvir Nacionalnog mehanizma upućivanja.....	101
4. Krivični zakonik Republike Srbije.....	101
4.1 Uputstvo o radu Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima.....	103
4.2 Instrukcija o uslovima za odobrenje privremenog boravka stranim državljanima žrtvama trgovine ljudima i Uputstvo o proceduri.....	104

4.3 Strategija borbe protiv trgovine ljudima.....	106
---	-----

KOMUNIKACIJA SA ŽRTVAMA TRGOVINE LJUDIMA 108

1. Uvod	108
2. Specifičnosti komunikacije sa žrtvama trgovine ljudima	109
2.1 Psihički status žrtava neposredno nakon izlaska iz situacije trgovine ljudima.....	109
2.2 Generalizovana nepoverljivost prema ljudima	109
2.3 Strah (kako od odmazde ljudi iz kriminalne organizacije tako i od odbacivanja porodice	110
2.4 Ispunjavanje očekivanja neposrednog socijalnog okruženja	110
2.5 Nagle i česte promene raspoloženja	111
2.6 Nizak nivo frustracione tolerancije.....	111
2.7 Odloženo ispoljavanje simptoma traumatizovanosti.....	111
2.8 Internalizacija krivice za doživljeno nasilje	112
3. Karakteristike komunikacije žrtava trgovine ljudima	112
3.1 Šturi izveštaji o preživljenom u toku perioda trafikovanosti.....	113
3.2 Negiranje pretrpljenog nasilja.....	113
3.3 Negiranje stresnosti proživljenog iskustva.....	114
3.4 Davanje kontradiktornih izjava o periodu trafikovanosti.....	115
4. Sugestije i preporuke za uspostavljanje i održavanje komunikacije	115
4.1 Taktičnost pri izboru reči.....	116
4.2 Poštovanje psiholoških granica osobe.....	116
4.3 Poštovanje ritma razgovora	117
4.4 Prihvatanje osećanja osobe	117

FORMALNI MEHANIZAM UPUĆIVANJA⁷²

1. Nacionalni mehanizam za koordinaciju aktivnosti i kreiranje politike borbe protiv trgovine ljudima

Nacionalni mehanizam upućivanja kreiran je u okvirima Nacionalnog mehanizma za koordinaciju aktivnosti i kreiranje politike borbe protiv trgovine ljudima. Ovaj (drugi) mehanizam se sastoji iz dva nivoa - strateškog i operativnog.

Strateški nivo čine:

- 1) Savet za borbu protiv trgovine ljudima** koji je ustanovljen Odlukom Vlade Republike Srbije 14. oktobra 2004. godine, dok su njegovi članovi imenovani 2005. godine. Čini ga šest ministara⁷³, a zadaci su mu definisanje nacionalne politike borbe protiv trgovine ljudima i kreiranje strateških ciljeva u okvirima jedinstvenog odgovora na problem trgovine ljudima. Takođe, koordinira nacionalne i regionalne anti-trafiking aktivnosti, razmatra izveštaje relevantnih međunarodnih organizacija u vezi sa borbom protiv trgovine ljudima i predlaže mere za primenu preporuka međunarodnih tela u borbi protiv trgovine ljudima⁷⁴. Rad Saveta je oličen u Strategiji borbe protiv trgovine ljudima Republike Srbije i sprovođenju projekta *Moderno ropstvo* iz 2006. godine. Vlada Republike Srbije je usvojila predloženu Strategiju 7. decembra 2006. godine, a o njoj će biti reči u okviru segmenta posvećenog pravnom okviru borbe protiv trgovine ljudima.
- 2) Koordinator za borbu protiv trgovine ljudima** imenovan rešenjem ministra unutrašnjih poslova decembra 2001. godine⁷⁵. Zadatak koordinatora je da koordinira rad ministarstava i nevladinih i međunarodnih organizacija, stara se o međunarodnoj i regionalnoj saradnji, prati stanje stvari i inicira aktivnosti u sferi borbe protiv trgovine ljudima i da o tome izveštava Savet za borbu protiv trgovine ljudima.

⁷² Preuzeto iz: dr S. Jovanović, M. Savić, *Nacionalni mehanizam upućivanja žrtava trgovine ljudima u Republici Srbiji*, NVO Atina, Beograd, 2008.

⁷³ Ministar unutrašnjih poslova, ministar pravde, ministar za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku, ministar prosvete i sporta, ministar finansija, ministar zdravlja.

⁷⁴ Iz prezentacije Ministarstva inostranih poslova SCG i OEBS Misije u SCG: "State Mechanisms for Combating Trafficking in Human Beings: Republic Serbia", Beograd, 9. decembar 2004.

⁷⁵ Nacionalni koordinator je u tom trenutku bio i načelnik Uprave granične policije.

3) Republički tim za borbu protiv trgovine ljudima koji je oformljen 30. maja 2002. godine kao multidisciplinarno telo sastavljeno od predstavnika relevantnih ministarstava, nevladinih i međunarodnih organizacija. Republički tim bi, u tom smislu, imao kao mogućnost kreiranje politike na polju suzbijanja trgovine ljudima kroz kvalitetnu, organizovanu, strukturisanu i brzu razmenu informacija. Zamišljen je kao poligon za prevazilaženje uočenih nepravilnosti i poteškoća u radu.

Stara se o realizaciji postavljenih strateških ciljeva, a svoje aktivnosti sprovodi kroz četiri radne grupe:

- prevencija i edukacija (koordinator NVO Astra)
- zaštita žrtava (koordinator Ministarstvo rada i socijalne politike)
- sprečavanja trgovine decom (koordinator NVO Beosupport)
- krivično gonjenje učinilaca (koordinator Ministarstvo pravde)

4) Savetodavno telo Republičkog tima za borbu protiv trgovine ljudima koje je ustanovljeno u februaru 2004. godine, a čine ga nacionalni koordinator sa saradnicima, rukovodioci grupa Republičkog tima i predstavnici međunarodnih organizacija (IOM, OSCE i UNICEF). Osnovni zadatak ovog tela jeste pomoć i podrška nacionalnom koordinatoru u koordinisanju i primeni anti-trafiking mera i aktivnosti. Ono se stara o razmeni informacija unutar tima, inicira specifične mere i aktivnosti u okviru strateških ciljeva, utvrđuje nedostatke u nacionalnom mehanizmu borbe protiv trgovine ljudima, održava redovne kontakte sa donatorima u zemlji. Takođe, kreira minimum standarda za programe prevencije, pomoći, zaštite i reintegracije, vrši autorizaciju programa, priprema godišnji izveštaj i daje ocenu preduzetih aktivnosti.

Operativni nivo čine:

- 1) Pravosudni organi i policija** (Uprava za borbu protiv organizovanog kriminala, Uprava granične policije i specijalizovani timovi u policijskim upravama).
- 2) Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima.**
- 3) Specijalizovane nevladine i međunarodne organizacije** (Sklonište za žrtve trgovine ljudima, NVO *Savetovalište protiv nasilja u porodici*, NVO Astra, NVO Atina, NVO Beosupport, NVO Viktimološko društvo Srbije, OSCE, IOM...).

2. Nacionalni mehanizam za identifikaciju, pomoć i zaštitu žrtava

Nacionalni mehanizam za identifikaciju, pomoć i zaštitu žrtava – Nacionalni mehanizam upućivanja⁷⁶ objedinjuje aktere koji dolaze u kontakt sa žrtvama trgovine ljudima i koji im obezbeđuju pomoć i zaštitu, pri čemu su osnovni principi u radu svih aktera dobrovoljnost (pristanak žrtve) i poštovanje i zaštita ljudskih prava žrtve. Centralni deo ovog mehanizma predstavlja Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima.

*Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima*⁷⁷ je osnovana pri Zavodu za vaspitanje dece i omladine u Beogradu, u decembru 2003. godine kao rezultat zajedničkog projekta Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike i OSCE Misije u Srbiji i Crnoj Gori. Počela je da radi u martu 2004. godine, da bi od 1. juna 2005. godine bila integrisana u sistem socijalne zaštite i pod okriljem je Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike.

Služba predstavlja koordinacioni centar u procesu pružanja i organizovanja svih vidova pomoći, a istovremeno služi i kao servis za pružanje informacija o dostupnim smeštajnim kapacitetima, medicinskim, psihosocijalnim i pravnim uslugama od značaja za pomoć žrtvama u zemlji i inostranstvu. U procesu identifikacije žrtava trgovine ljudima Služba jedina ima mandat da određenu osobu identifikuje kao žrtvu i kao takvu je uvede u postojeći sistem zaštite i pomoći žrtvama trgovine ljudima. Pri tom, neophodno je naglasiti da Služba ne daje konačno mišljenje o tome da li je neko žrtva trgovine ljudima bez mišljenja organizacija za pružanje direktne pomoći žrtvama.⁷⁸

Status žrtve trgovine ljudima Služba daje i *potencijalnim* žrtvama trgovine ljudima, odnosno osobama za koje postoje indicije da jesu žrtve trgovine ljudima, ali su potrebne i dodatne provere. Na ovaj način se obezbeđuje da lica za koja se ne može sa sigurnošću tvrditi da jesu žrtve, ali ima osnova za takvu tvrdnju, ne ostanu bez pomoći i zaštite dok traje proces identifikacije (što je u skladu sa najnovijim međunarodnim standardima). Služba, po obavljenoj identifikaciji, procenjuje potrebe žrtve i organizuje dalju asistenciju i zaštitu žrtve.

⁷⁶ Videti i: *National Referral Mechanisms, Joining Efforts to Protect the Rights of Trafficked Persons: A Practical Handbook*, OSCE/ODIHR, 2004.

⁷⁷ Aktivnosti Službe su predstavljene na osnovu informacija koje sadrži liflet same Službe, odnosno Ministarstva rada i socijalne politike i Uputstva o radu Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima donetog 9. novembra 2004. godine od strane v.d. direktora Zavoda za vaspitanje dece i omladine, Beograd.

⁷⁸ Uputstvo o radu Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima, tačka 7.

Ove aktivnosti, prema zvaničnom opisu aktivnosti, uključuju:

- upućivanje u skloništa za žrtve trgovine ljudima ili pronalaženje drugog, odgovarajućeg smeštaja za njih;
- pribavljanje potrebne dokumentacije u vezi s pravnim statusom žrtve (regulisanje boravišnog statusa i ličnih dokumenata);
- iznalaženje potrebnog modela pomoći i zaštite žrtava, uključujući programe reintegracije;
- obaveštavanje žrtava o njihovim pravima, statusu i mogućnostima oporavka u zemlji;
- praćenje procesa reintegracije žrtava trgovine ljudima u zemlji;
- definitivna identifikacija u saradnji sa institucijama/organizacijama koje pružaju direktnu pomoć žrtvama.

Ona se stara o zaštiti ljudskih prava žrtava pri njihovoj identifikaciji i tokom procesa pružanja pomoći i zaštite. U svom nastojanju da se izbegne sekundarna viktimizacija žrtava, ona se zalaže za davanje samo jedne, zvanične, formalne izjave žrtve koju će kasnije koristiti državni organi, pridržavajući se pravila o zaštiti identiteta i poverljivosti podataka.

Služba je u obavezi da prati ceo proces pružanja pojedinih vidova pomoći ili reintegracije žrtve i obavezna je da vodi sledeće baze podataka:

- bazu koja sadrži podatke o procesu pružanja pomoći i zaštite žrtava;
- bazu sa informacijama o organizacijama, institucijama i stručnjacima koji pružaju različite vidove pomoći u zemlji i u regionu, a koje mogu biti od značaja u konkretnom slučaju.

Kako bi Služba bila u mogućnosti da obavlja svoje zadatke, neophodno je da i druge organizacije, na koje su žrtve bile upućene, izveštavaju Službu o preduzetim merama, odnosno oblicima pomoći.

Kada su u pitanju žrtve trgovine ljudima koje nisu domaći državljani, Služba ima ključnu ulogu u regulisanju njihovog boravišnog statusa u Srbiji. Ona jedina ima mandat da podnese zahtev za odobrenje privremenog boravka u vezi sa utvrđenim statusom žrtve. O kojoj god dozvoli privremenog boravka da se radi (na tri meseca kao perioda oporavka i razmišljanja, šest meseci po osnovu saradnje sa nadležnim državnim organima na rasvetljavanju krivičnih dela, ili godinu dana, po osnovu aktivnog učešća u sudskom postupku ili zbog lične bezbednosti žrtve), Služba podnosi nadležnom policijskom organu zahtev za izdavanje odobrenja za privremeni boravak (svojeručno potpisan od strane žrtve) i praćen dopisom organizacije koja pruža pomoć žrtvi.

Dakle, Služba uvodi žrtvu u sistem pomoći i zaštite i koordinira kreiranje najboljeg plana pomoći za žrtvu trgovine ljudima po principu dobrovoljnosti, informisanog pristanka i najboljeg interesa žrtve.

U Nacionalnom mehanizmu upućivanja važnu ulogu ima i Republički tim za borbu protiv trgovine ljudima, o kome je već bilo reči, upravo kao kreator strategije zaštite i pomoći žrtvama trgovine ljudima i kao poligon na kome će različiti problemi i prepreke u funkcionisanju mehanizma na operativnom nivou biti detaljno razmatrani i prevaziđeni, a sam mehanizam permanentno usavršavan.

3. Normativni okvir Nacionalnog mehanizma upućivanja

Za funkcionisanje Nacionalnog mehanizma upućivanja, pravilnu identifikaciju žrtava i uopšte zaštitu žrtava, od velike važnosti je i postojeći normativni okvir. Na ovom mestu će biti navedeni najvažniji akti kojima se uređuje Nacionalni mehanizam upućivanja i zaštita žrtava trgovine ljudima. Pored navedenih akata, ima i drugih koji se mogu primenjivati radi zaštite žrtava trgovine ljudima, ali će biti navedeni samo oni koji se eksplicitno obraćaju žrtvama trgovine ljudima, kako bismo mogli da uočimo šta je sve na formalnom (a potom i na materijalnom) planu urađeno (dakle, upravo za žrtve i zbog žrtava trgovine ljudima).

4. Krivični zakonik Republike Srbije

Poznavanje odredbi krivičnog zakonodavstva koje daju zakonski opis krivičnog dela trgovine ljudima (ali i drugih srodnih dela) od izuzetne su važnosti za pravilnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima, s tim što treba imati u vidu okolnost da se, prema drugim pravilima koja uređuju mehanizam upućivanja, status žrtve trgovine ljudima ne vezuje za formalnu kvalifikaciju dela koju daje javni tužilac (ili pre njega, ali u dogovoru sa njim – policija). Podsetimo se, konačnu identifikaciju vrše Služba i druge organizacije koje pružaju direktnu pomoć žrtvama trgovine ljudima. Usmerenje za to sigurno jeste i rad policije i drugih organa krivičnog gonjenja na rasvetljavanju dela, otkrivanju učinilaca i iniciranju postupka, ali nije obavezujuće za subjekte koji vrše identifikaciju.

U Krivični zakon Republike Srbije je 2003. godine uneto krivično delo trgovine ljudima⁷⁹. Inkriminacija je, nešto izmenjena, našla svoje mesto u čl. 388 Krivičnog zakonika⁸⁰ koji je na snagu stupio 1. januara 2006. godine. Važna promena u odnosu na raniji zakonski opis krivičnog dela trgovine ljudima (čl. 111b KZ) jeste to što je po novom rešenju obeležje posebnog oblika dela (iz st. 2) „maloletno lice”, umesto „lice koje nije navršilo 14 godina”. Na ovaj način je ostvarena potpuna, i sa međunarodnim standardima usklađena, zaštita maloletnih lica i u slučaju kada se prema njima primenjuje neka od radnji koje pred-

⁷⁹ Delo je uneto u Krivični zakon Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakona („Službeni glasnik RS”, br. 39/03.) Kao neposredni osnov za inkriminaciju, poslužio je čl. 3 Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, koji dopunjuje Konvenciju UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala. U: „Službeni list SRJ (Međunarodni ugovori)”, br. 5/01.

⁸⁰ „Službeni glasnik RS”, br. 85/05, 88/05, 107/05.

stavljaju radnje izvršenja krivičnog dela trgovine ljudima, a nije primenjen neki od relevantnih načina izvršenja (sila, pretnja, obmana i sl.).

Kada su pozitivne promene u pitanju, važno je istaći i to da su pooštrene predviđene kazne za pojedine oblike dela. Tako je za osnovni oblik (st. 1) podignut posebni minimum predviđene kazne sa jedne na dve godine (dok je maksimum ostao isti – 10 godina). Ukoliko je iz osnovnog oblika dela proizašla teža posledica – smrt oštećenog lica, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina, što je dvostruko veći minimum propisane kazne u odnosu na ranije rešenje (najmanje pet godina). I za onog ko se bavi trgovinom ljudima ili je delo izvršio u okviru organizovane grupe, predviđena kazna je pooštrena sa najmanje tri na najmanje pet godina.

Neophodno je naglasiti i to da za postojanje dela nije potrebno da je realizovana eksploatacija lica u pitanju (žrtve), već da su radnje predviđene kao radnje izvršenja dela preduzete u tom cilju. Takođe, ovo obeležje dela treba tumačiti šire nego u smislu da je kod učinioca postojala namera da, na primer – eksploatiše rad žrtve. Dovoljno je da je znao da će žrtva biti iskorišćena u navedenu svrhu. Smatra se da takvo tumačenje više odgovara intencijama UN Protokola vezanih za obezbeđenje što obuhvatnije zaštite žrtava.⁸¹ Ova okolnost je od izuzetnog značaja u procesu identifikacije žrtava trgovine ljudima, jer lice koje nije eksploatisano, koje i samo nije znalo da je bilo „namenjeno eksploataciji” jeste žrtva trgovine ljudima i kao takva ima pravo na sve mere pomoći i zaštite. Kako (i koliko teško) će se postojanje navedenog cilja dokazivati (kada same eksploatacije nije bilo) posebno je pitanje i ne treba da bude od značaja za identifikovanje lica u pitanju kao žrtve trgovine ljudima.

Radnja izvršenja dela je vrbovanje, prevoz, prebacivanje, predaja, prodaja, kupovina, posredovanje u prodaji, sakrivanje ili držanje drugog lica, i to na jedan od sledećih načina: silom ili pretnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, poverenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem ličnih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi. Cilj u kome radnje (na neki od navedenih načina) treba da se vrše jeste: eksploatacija rada, prinudni rad, vršenje krivičnih dela, prostitucija ili druga vrsta seksualne eksploatacije, prosjačenje, upotreba u pornografske svrhe, uspostavljanje ropskog ili njemu sličnog odnosa, radi oduzimanja organa ili dela tela ili radi korišćenja u oružanim sukobima.

Krivični zakonik poznaje i jedno novo, specifično delo trgovine ljudima – trgovina decom radi usvojenja (čl. 389)⁸². Svakako da i žrtve ovog krivičnog dela spadaju u žrtve trgovine ljudima i treba im obezbediti posebnu zaštitu i po-

⁸¹ Videti: Z. Stojanović, *Komentar Krivičnog zakonika*, „Službeni glasnik”, Beograd, 2006, str. 811.

⁸² (1) Ko oduzme lice koje nije navršilo četrnaest godina radi njegovog usvojenja protivno važećim propisima ili ko usvoji takvo lice ili posreduje u takvom usvojenju ili ko u tom cilju kupi, proda ili preda drugo lice koje nije navršilo četrnaest godina ili ga prevozi, obezbeđuje mu smeštaj ili ga prikriva, kazniće se zatvorom od jedne do pet godina.

(2) Ko se bavi vršenjem delatnosti iz st. 1 ovog člana ili je delo izvršeno na organizovan način od strane više lica, kazniće se zatvorom najmanje tri godine.

moć. I u ovom slučaju je dovoljno da je radnja izvršena *radi usvojenja*.

Novina Krivičnog zakonika jeste i u tome što je inkriminisao krijumčarenje ljudi u okvirima dela „nedozvoljeni prelaz državne granice i krijumčarenje ljudi“ (čl. 350). Na taj način problem podvođenja i slučajeva krijumčarenja rešen je u okviru trgovine ljudima. Međutim, i dalje se u praksi sreću nerazumevanja obeležja jednog i drugog dela, te pogrešne kvalifikacije koje mogu imati i uticaja na pogrešnu identifikaciju žrtava.

4.1 Uputstvo o radu Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima

Uputstvo je doneo vršilac dužnosti direktora Zavoda za vaspitanje dece i omladine 9. novembra 2004. godine i ono je u najvažnijim crtama već bilo predstavljeno kod izlaganja o Službi i njenim zadacima. Prema Uputstvu, osnovni zadaci Službe su: procena potreba žrtava, upućivanje potencijalnih žrtava na odgovarajući vid pomoći i organizovanje druge neophodne pomoći (vezane za koordinaciju). Po tumačenju ovih odredbi moglo bi se zaključiti da postoji bitna razlika između žrtava i potencijalnih žrtava (koja se nigde ne objašnjava, a ne bi bilo zgoreg, pošto se radi o uputstvu), da bi se u daljem tekstu atribut *potencijalna* pojavljivao u zagradi. Uputstvo predstavlja prilično uopšten okvir koji reguliše rad Službe i ostavlja dosta prostora za diskreciono postupanje, a pojedine odredbe regulišu ili se dotiču čak i rada drugih službi, odnosno organizacija. Na primer, predviđa obavezu *nadležnih za pružanje direktne pomoći (potencijalnoj) žrtvi da informišu Službu o preduzimanju potrebnih mera zaštite. Ili: Služba ne pruža direktnu pomoć (potencijalnim) žrtvama trgovine ljudima. Direktnu pomoć žrtvama pružaju specijalizovane organizacije za ovaj vid zaštite.* S druge strane, u Uputstvu nema nijedne odredbe o isključivoj nadležnosti Službe da podnosi zahtev za odobrenje privremenog boravka za žrtve strane državljanke, iako je Instrukcija ministra unutrašnjih poslova koja reguliše ovu materiju doneta nekoliko meseci ranije. I odredba koja predviđa da Služba ne daje konačno mišljenje o tome da li je neko žrtva bez nadležnih organizacija za pružanje direktne pomoći nije dovoljno jasna. Da li to znači da konsultuje navedene organizacije ili da treba da postoji saglasnost Službe i tih organizacija? Šta biva u slučaju da postoje različita mišljenja? Takođe, Uputstvo ne reguliše rad Službe u smislu načina na koji se vrši identifikovanje žrtve, odnosno procena njenih potreba ili na koji način se vrši upućivanje žrtve na odgovarajuće vidove pomoći.

4.2. Instrukcija o uslovima za odobrenje privremenog boravka stranim državljanima žrtvama trgovine ljudima i Uputstvo o proceduri odobrenja

Donošenju Instrukcije prethodilo je potpisivanje Izjave o obavezama na Ministarskom forumu Pakta stabilnosti održanog u Tirani 2002. godine, čime je Republika Srbija, odnosno Ministarstvo unutrašnjih poslova, preuzelo obavezu regulisanja boravka stranim državljanima žrtvama trgovine ljudima. Instrukciju je 5. jula 2004. godine doneo ministar unutrašnjih poslova, a Uprava pogranične policije, za strance i upravne poslove, donela je Uputstvo o proceduri odobrenja boravka 20. septembra 2004. godine.

Boravak se odobrava iz humanitarnih razloga u periodu od tri meseca, što je period oporavka i razmišljanja. Ovaj boravak se odobrava bez ikakvih uslova, samo po osnovu statusa žrtve trgovine ljudima (dobijenog u procesu identifikacije). Boravak je u druga dva slučaja uslovljen saradnjom sa nadležnim organima u otkrivanju krivičnih dela i učinilaca (za period od šest meseci), odnosno učešćem u sudskom postupku protiv učinilaca (za period od 12 meseci). Boravak u trajanju od 12 meseci može biti odobren i ukoliko se proceni da to opravdavaju razlozi lične bezbednosti žrtve.

Za zaštitu žrtava je od značaja i *klauzula nekažnjavanja*. Prema Instrukciji „ukoliko je žrtva trgovine ljudima ušla u zemlju na nedozvoljen način ili u njoj boravi na nezakonit način, nadležni organ je dužan da pre pokretanja postupka utvrdi činjenice i okolnosti koje isključuju ili umanjuju krivičnu ili prekršajnu odgovornost žrtava trgovine ljudima (utvrđivanje elemenata sile, pretnje i prinude, odnosno krajnje nužde ili nužne odbrane)“.

U Uputstvu je detaljno regulisan postupak odobravanja privremenog boravka. Predviđeno je da u roku od sedam dana od smeštaja žrtve u sklonište za žrtve trgovine ljudima, ovlašćeni radnici Službe za koordinaciju zaštite žrtava podnose zahtev za izdavanje odobrenja za privremeni boravak nadležnom sekretarijatu unutrašnjih poslova MUP-a RS, prema mestu boravka žrtve, a isti po završenoj proceduri i preuzimaju. Zahtev mora biti svojeručno potpisan od strane žrtve i praćen dopisom organizacije koja pruža smeštaj i pomoć žrtvi. Po isteku perioda od tri meseca, tačnije tri dana pre isteka, Služba podnosi zahtev za produženje privremenog boravka pod određenim uslovima. Novi zahtevi moraju biti praćeni (pored dopisa organizacije koja pruža smeštaj i pomoć) odgovarajućim dopisom (policije, tužilaštva ili suda) koji potvrđuje saradnju žrtve sa nadležnim organima, odnosno njeno aktivno učestvovanje u postupku ili postojanje razloga koji ugrožavaju njenu ličnu bezbednost.

Na ovom mestu treba istaći da je praksa izdavanja dozvole boravka po osnovu dobijanja statusa žrtve trgovine ljudima potpuno zaživela, te da je Republika Srbija jedina zemlja u okruženju u kojoj identifikovane žrtve trgovine ljudima (od strane instance pri Ministarstvu rada i socijalne politike, što je bitna razlika u odnosu na identifikaciju od strane tužilaštva ili policije – iz regiona – koji

nužno upućuju na izjednačavanje statusa žrtve trgovine ljudima sa žrtvom u krivičnopravnom smislu) dozvolu boravka dobijaju u proseku za sedam dana od dana zvaničnog susreta sa predstavnicima Službe za koordinaciju. U tom smislu, važno je istaći da su dozvole boravka dobile sve žrtve identifikovane od strane Službe, od donošenja Instrukcije do danas, i to u najkraćem mogućem roku, što definitivno čini situaciju u Srbiji primerom dobre prakse u postupanju prema stranim žrtvama trgovine ljudima i utvrđuje temelje za kreiranje programa pomoći zasnovanih na poštovanju ljudskih prava i principa dobrovoljnosti. U tom smislu je moguće i napomenuti da je u Srbiji identifikovan određeni broj žrtava kojima je, uz pomoć ove prakse, omogućeno da zaista informisano donesu odluku o željenom mestu boravka i daljem procesu reintegracije, što je isključeno u situacijama u kojima se boravak ne odobrava (te se ne ispunjavaju i sve odnosne obaveze). Prema izjavama u ovom radu, jasno je da su dozvole boravka izdavane čak i u onim slučajevima u kojima policijski službenici nisu delili stav Službe o ovoj potrebi, što ukazuje na činjenicu da sistem u ovom segmentu funkcioniše izuzetno dobro.

Zakon o administrativnim taksama

Na inicijativu Međunarodne organizacije za migracije, Zakonom o izmenama i dopunama Zakona o administrativnim taksama⁸³, čl. 35, ukinuto je plaćanje taksi za odobrenje privremenog boravka (Tarifni br. 97, t. 12. i 13).

Zakon o zdravstvenoj zaštiti

Ovaj zakon je izjednačio žrtve trgovine ljudima sa građanima Srbije u pogledu ostvarenja prava na zdravstvene usluge koje su obuhvaćene obaveznim zdravstvenim osiguranjem (čl. 241)⁸⁴. Na ovaj način ostvareni su međunarodni standardi koji se tiču minimuma pomoći koja se pruža žrtvama trgovine ljudima, a medicinska pomoć je upravo u tom okviru (pored psihološke i pravne).

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica⁸⁵ stupio je na snagu 1. januara 2006. godine, a od značaja za problematiku trgovine ljudima je njegov treći deo, koji sadrži posebne odredbe o zaštiti maloletnih lica kao oštećenih u krivičnom postupku. Naime, poseban polo žaj u krivičnom postupku imaju maloletna lica oštećena taksativno navedenim krivičnim delima (sa elementima nasilja prvenstveno). Među njima se nalaze i krivična dela: trgovina ljudima (čl. 388 KZ) i trgovina decom radi usvojenja (čl. 389 KZ). Specifičnosti se u ovim slučajevima sastoje u tome što većem koje

⁸³ Zakon o izmenama i dopunama Zakona o republičkim administrativnim taksama, „Službeni glasnik RS” br. 61/05.

⁸⁴ Zakon o zdravstvenoj zaštiti, „Službeni glasnik RS” br. 107/05.

⁸⁵ Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, „Službeni glasnik RS” br. 85/05.

sudi punoletnom učiniocu za neko od ovih dela predsedava sudija koji je stekao posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica. Pored sudije i predsednika veća, i javni tužilac, istražni sudija i specijalizovani službenici policije moraju imati navedena znanja. Takođe, kako oštećeno maloletno lice mora imati punomoćnika od prvog saslušanja, to će mu sud istog postaviti (u slučaju da ga nema) iz reda advokata, ali i on mora imati posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica.

Svi pomenuti učesnici u postupku dužni su da postupaju obazrivo prema maloletnom oštećenom, vodeći računa o njegovom uzrastu, svojstvima ličnosti, obrazovanju i prilikama u kojima živi, posebno nastojeći da izbegnu štetne posledice postupka po njegovu ličnost i razvoj. U tom cilju se i saslušanje obavlja uz pomoć pedagoga, psihologa ili drugog stručnog lica. Predviđeno je i da se saslušanje završi na najviše dva ročišta, osim ako je ponavljanje potrebno radi ostvarenja svrhe krivičnog postupka. Da bi se zaštitilo od sekundarne viktimizacije, maloletno lice može biti saslušano upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, bez prisustva stranaka i drugih učesnika postupka (dok se pitanja postavljaju posredno preko pedagoga, psihologa ili drugog stručnog lica). Maloletna lica mogu biti saslušana i u svom stanu ili na drugom mestu, van službenih prostorija.

4.3 Strategija borbe protiv trgovine ljudima

Strategija je usvojena u decembru 2006. godine⁸⁶ i predstavlja najnoviji dokument nacionalnog karaktera koji se obraća problemu trgovine ljudima uopšte, i naravno, u tim okvirima i problemu upućivanja žrtava trgovine ljudima. Kako se radi o dokumentu strateškog karaktera, to u njemu pronalazimo samo smernice po kojima treba da se razvija, odnosno unapređuje nacionalni odgovor na problem trgovine ljudima.⁸⁷

Prema Strategiji, ciljevi (strateški) Republike Srbije u borbi protiv trgovine ljudima se nalaze u sledećim sferama:

- 1) institucionalni okvir
- 2) prevencija
- 3) pomoć, zaštita i reintegracija žrtava
- 4) međunarodna saradnja
- 5) praćenje i evaluacija rezultata.

Usavršavanje Nacionalnog mehanizma upućivanja je jedan od ciljeva koji treba ostvariti u sferi institucionalnog okvira mehanizma suprotstavljanja trgovini ljudima. Potencira se:

⁸⁶ „Službeni glasnik RS”, br. 111/2006.

⁸⁷ O Strategiji i kritičkom ostvrtu na nju: S. Mijalković *O strategiji borbe protiv trgovine ljudima u Republici Srbiji*; S. Petrović, M. Milošević, Đ. Đorđević (ur.) *Sprečavanje i suzbijanje savremenih oblika kriminaliteta II*, Kriminalističko–policijska akademija, Beograd, 2007, str. 221–241.

- 1) formalizovanje saradnje vladinih, nevladinih i međunarodnih aktera u borbi protiv trgovine ljudima na lokalnom, regionalnom i međunarodnom nivou, i to zaključivanjem protokola o saradnji u kojima bi jasno bile definisane uloge i odgovornosti pojedinih aktera;
- 2) kontinuirani pregled aktivnosti svih aktera uključenih u identifikaciju žrtava, pružanje pomoći i zaštite žrtvama;
- 3) planiranje sredstava u republičkom budžetu za podršku realizaciji aktivnosti u borbi protiv trgovine ljudima i zaštite žrtava, pri čemu se ističe značaj obezbeđivanja kontinuirane finansijske podrške skloništima za žrtve trgovine ljudima.

Sledeća stavka vezana za unapređenje institucionalnog okvira je, u suštini, od izuzetnog značaja za sam Nacionalni mehanizam upućivanja. Reč je o unapređenju procesa identifikacije i pružanja pomoći i zaštite putem edukacije i stručnog usavršavanja svih aktera.⁸⁸

Iz grupe ciljeva pod nazivom *Pomoć, zaštita i reintegracija žrtava* značajno je isticanje potrebe za poboljšanjem identifikacije žrtava svih oblika trgovine ljudima putem poboljšanja sposobnosti vladinih i nevladinih predstavnika da identifikuju žrtve različitih oblika trgovine ljudima i obezbeđenja adekvatne zaštite žrtava, kao i olakšanja samoidentifikacije žrtava.

Jedan od ciljeva je i sprečavanje sekundarne viktimizacije žrtava/svedoka od strane državnih organa putem doslednog poštovanja ljudskih prava žrtava i primene međunarodnih standarda zaštite žrtava, unapređenja propisa u svrhu efikasnije zaštite žrtava i omogućavanja efikasnog obeštećenja za žrtve.

Cilj je i kreiranje dugoročnih programa zaštite i reintegracije žrtava trgovine ljudima radi pružanja psihosocijalne podrške, pomoći i zaštite svim žrtvama trgovine ljudima, nezavisno od njihove volje da saraduju sa državnim organima u istražnom i dokaznom postupku; omogućavanja nastavka školovanja; profesionalnog usavršavanja; iznalaženja adekvatnog smeštaja za žrtve trgovine ljudima i iznalaženja mogućnosti za dobijanje mesečne nadoknade u procesu (re)integracije.

Moglo bi se zaključiti da ovako postavljeni ciljevi već govore u prilog tezi da su uočeni nedostaci u funkcionisanju postojećeg mehanizma, međutim, kako su na krajnje uopšten način predočeni (što je i razumljivo, jer se radi o stranoj dokumentu), to je neophodno kreirati (kako je i ukazano u samoj Strategiji) poseban plan akcije koji bi konkretizovao aktivnosti kojima će se ostvarivati postavljeni ciljevi.

⁸⁸ Nabrojani akteri su: oni koji dolaze, odnosno mogu doći, u prvi kontakt sa žrtvama, posebno radnici iz sistema socijalne zaštite, zdravstveni radnici, radnici policije, inspektori rada, prosvetni radnici, konzularni radnici; oni koji rade na sprovođenju zakona, posebno predstavnici sudstva, tužilaštva, policije; oni koji rade na obezbeđivanju direktne asistencije – zdravstveni radnici, radnici sistema socijalne zaštite, osoblje skloništa i dr.